

Posudek na doktorskou disertační práci Zdeňka Nebřenského

Myšlenkový svět mladé inteligence.

Intimita, rovnost a odlišnost ve střední Evropě 1956-1968.

Práce zkoumá specifické aspekty postavení a postojů „mladé generace“ v Československu a Polsku v letech 1956-1968. Zatímco chronologické zařazení, zčásti konvenční, zčásti z hlediska tématu symbolicky výstižné, je celkem srozumitelné, geografické vymezení není zcela přesné, protože práce sleduje dva státy, resp. tři národní komunity v nich a přesahy směrem k Maďarsku jsou zhruba na úrovni ilustrací či paralel braných i z jiných zemí.

Autor se zaměřil na výzkum „myšlenkového světa“ zejména studentského, a to ve třech tematických průřezech, definovaných pojmy intimita, rovnost a odlišnost. Sleduje, jak tyto pojmy, které definuje současně jako tři klíčové hodnoty měšťanské společnosti, procházejí v myslích a praxích aktérů (mládeže i režimů) v pomyslném čase disertace od měšťanského světa ke komunistickému systému a jak se v něm „chovají“ a transformují z hlediska své ideové (ne)kompatibility i schopnosti „přežít“ ryze praktické překážky, kterým musí čelit.

Téma je posazeno do takového obrazu režimu, který není založen na černobílých dichotomiích „zlých vládců a ubohých poddaných“ ani neoperuje s martyrologickými výklady, ale pracuje s představou prostředí, které, zjednodušeně řečeno, od určitého momentu musí produkovat nějaký modus vivendi pro většinu fyzicky přítomných aktérů. Radikální nesouhlas a odpor byly potlačeny nebo vytěsněny na mentální periferii a nastupuje čas racionalizačních strategií ovlivňovaných jak kvalitou startovacího prahu, tak i proměnami světa sovětského bloku.

Jakkoliv souhlasím s tímto přístupem, vyslovuji přece jen určitou námitku na téma role „tvrdé politiky“ v tom smyslu, že od určitého momentu je vůle k odporu nahrazena racionalizací, ale její, abych tak řekl, autochtonnost, je slabá. Lidé se zvláštním způsobem zařizují proto, že jim nic jiného nezbyvá, jakmile (viz třeba Maďarsko 1956, příklady z konce 60. let, nemluvě o roku 1989) základní parametry ovládnutí, které jsou vnějšího původu, padnou, padne i režim – byť ne najednou a hned, ale autentická vůle k jeho udržování v nezměněné podobě většinou jeho aktérů je podle mě zpochybnitelná.

Autor takto problém staví na úrovni obecné premisy, ale ve vlastní práci je uplatněn spíše konstatováním jeho projevů – mám na mysli třeba to, že lidé se museli tzv. zařizovat a formulovat utilitární strategie, ale na druhé straně režimní deficit sociální politiky nemalou měrou posilovaly kritické postoje vůči režimu a jeho poměrně snadné „opouštění“ ať již ve chvíli emigrace nebo krachu – ukazuje se to například v 60. letech. Jak ale funguje mechanismus v době od nastolení racionalizace po veřejné projevy nesouhlasu – je to klasický obrázek dvojího života, občanské schizofrenie? Zajímavá je tu také otázka, kdy se tento strategický styl zapouzdřil natolik, že se po zániku komunismu stal silným rysem postkomunismu. V této souvislosti stojí také otázka, zda řada uváděných strategií nevykazovala mnohem větší množství sociálně patologických a kriminálních rysů, než text naznačuje, jakkoliv toto by asi vyžadovalo průzkum jiného typu pramenné základny.

S tímto souvisí také autorovo konstatování (kapitola Pojmy a koncepty) odlišných poměrů českých, slovenských a polských, které by si zasloužilo více pozornosti v textu, protože v širším slova smyslu pojednává o specifikách modu vivendi v uvedených třech komunitách – svým způsobem také o „kvalitě“ režimu jako způsobu panství, ale i o dalších jeho aspektech, jako byla ekonomická výkonnost, rejstříky důvodů nespokojenosti, síle

tradičního zázemí – byla třeba úroveň klientelismu vyšší v případě méně modernizovaného Polska a Slovenska než v Čechách? Pomáhala tu vyšší stavovská soudržnost a návyk na tradiční rodinu? Byly tradiční rodina a silná církev dalšími formativními faktory, které mohly ovlivňovat například sféru intimity?

Pokud podnikáme pomyslnou pouť tří klíčových pojmů z měšťanské společnosti do komunismu, vlečeme za sebou nejen tři abstrakce, ale hustá přediva socio-kulturních vazeb, jejichž charakter by si zasloužil možná více pozornosti. Dle svého profesního zájmu můžu například uvést takřka instinktivně objeňovanou polskou schopnost produkovat paralelní či alternativní platformy existence „jako kdyby režim nebyl“. Je to samozřejmě téma na celý výzkum, nicméně alespoň v souhrnu by nějaká podobná charakteristika „na vstupu“ byla třeba – je to škoda zejména v případě československém, kde je státní rámec podružný a důraz je položen na dvě separované národní komunity (československá dimenze tu nehrála žádnou roli?).

Toto jsou však podněty spíše koncepčně-diskusní, které by ale snad mohly být zohledněny v případě, že se bude uvažovat o vydání práce. Nyní k připomínkám, resp. námětům k obhajobě:

1. Nejsou mi zcela jasné exkursy do sovětské minulosti, resp. není mi zcela jasná jejich funkčnost – ve vlastním textu není dokumentována nebo analyzována nějaká usilovná snaha (možná se předpokládá automaticky) dodržovat pravidlo „Sovětský svaz náš vzor“ ve sféře intimity, rovnosti a odlišnosti a sovětské příklady mi spíš připadají na stejné úrovni jako ilustrační momentky z dalších zemí; je sovětská pozice v kontextu těch tří pojmů zcela srovnatelná s pozicí česko/slovenskou a polskou?

2. S těmito příklady a paralelami práce operuje poměrně často, vzniká nicméně otázka, jestli by si eventuelně nezasloužily nějaký společný „úvod“ či vysvětlení, proč je možné je používat, kde jsou průniky, jaká je míra kompatibility a komparability (generační faktor apod.) – dílčí postřehy v práci jsou, ale spíše rozptýleny.

3. Dají se v případě tří pojmů a strategií s nimi svázaných vytvořit nějaké škály či typologie?

Úplně závěrečná poznámka – práce je napsaná celkem slušně, byť někdy stylisticky komplikovaně, což signalizuje jisté potýkání se s tématem, nicméně autor si měl text po sobě pořádně přečíst. Enormní množství pravopisných chyb na úrovni 4. B disertaci nesluší. Druhá věc je řada nepřesností (např. Jazyk místo Wažyk – s. 41) nebo až komických překlepů typu „Profesor zoologie na **indiánské univerzitě** Alfred Kinsey“ (s. 48).

Práci nicméně doporučuji k obhajobě.

V Praze dne 8. 5. 2012

Doc. PhDr. Jiří Vykoukal, CSc.
IMS UK FSV